Evrim ve Evrimsel Psikoloji Perspektifinden Ahlak Felsefesi

Yiğit Ufuk Kutlu

Özet

Bu makale, evrimsel psikoloji çerçevesinde insan ahlâkının biyolojik ve evrimsel temellerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Ahlâkî duyguların ve davranışların evrimsel kökenlerini, sosyal işbirliği mekanizmalarını, akraba seçilimi teorisini ve grup seçilimini derinlemesine ele alarak insan ahlâkının doğasına dair bütün bir bakış açısı sunmaktadır. Araştırmalar, evrensel ahlâkî sezgilerin varlığını gösterirken, kültürel farklılıkların da bu evrensel mekanizmaların çeşitli şekillerde tezahürü olduğunu ortaya koymaktadır. Makalede, evrimsel psikoloji perspektifinden ahlâkî davranışların adaptif değeri, nörobiyolojik temelleri, modern toplumlarda evrimsel olarak gelişmiş ahlâkî sezgilerimizin işleyişi ve evrimsel açıklamaların ahlâk felsefesine katkıları incelenmektedir.

1. Giriş

İnsanlar, tarih boyunca doğru ve yanlış kavramlarını, ahlâkî değerleri ve normları tanımlamaya çalışmıştır. Felsefe, din ve kültür bu sorulara çeşitli yanıtlar sunmuştur. Son 30 yılda ise evrimsel psikoloji, ahlâkî davranışların ve duyguların biyolojik temellerine dair yeni anlayışlar geliştirerek tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır.

Evrimsel psikoloji, insan zihninin evrimsel süreçler sonucunda şekillendiğini ve psikolojik mekanizmaların atalarımızın karşılaştığı uyumsal problemleri çözmek üzere evrimleştiğini savunur. Evrimsel psikologlar Leda Cosmides ve John Tooby'nin (1992) belirttiği gibi insan zihni boş bir levha olmaktan ziyade, evrimsel tarihimiz boyunca karşılaştığımız tekrarlanan sorunları çözmek için tasarlanmış işlevsel mekanizmalardan oluşan bir adaptasyon ürünüdür. Bu perspektif, ahlâkî duygular ve davranışlar dahil olmak üzere insan psikolojisinin anlaşılmasında yeni bakış açıları sunmaktadır.

Bu makalede, evrimsel psikoloji perspektifinden ahlâkın kökenlerini derinlemesine inceleyerek, ahlâkî sezgilerin evrimsel anlamını, sosyal işbirliği mekanizmalarını, akraba seçilimi ve grup seçilimi teorilerini ve kültürlerarası ahlâkî çeşitliliğin arkasındaki ortak evrimsel temelleri kapsamlı bir şekilde ele alacağız. Ayrıca, modern toplumlarda evrimsel olarak gelişmiş ahlâkî sezgilerimizin nasıl işlediğini ve evrimsel açıklamaların ahlâk felsefesindeki yerlerini açıklayacağız.

2. Ahlâkın Evrimsel Temelleri

2.1. Ahlâkî Sezgiler ve Duygular

Evrimsel psikologlar, ahlâkî duyguların ve sezgilerin, atalarımızın sosyal yaşamlarında karşılaştıkları problemlere uyum sağlama sürecinde evrimleştiğini savunmaktadır. Bu perspektife göre, utanç, suçluluk, empati ve adalet duygusu gibi ahlâkî duygular, sosyal gruplar içinde işbirliğini teşvik etmek ve sosyal düzeni korumak için evrimleşmiştir (Haidt, 2012).

Jonathan Haidt'in "Ahlâkî Temeller Teorisi" evrensel ahlâkî sezgilerin altı temel boyutta organize olduğunu öne sürer:

1. Bakım/Zarar: Zayıf veya acı çeken bireylere empati ve koruma sağlama dürtüsüdür. Bu ahlâkî temel, özellikle çocukların korunmasına yönelik evrimsel baskılar sonucunda gelişmiş olabileceği düşünülmektedir. Nörobiyolojik olarak, oksitosin ve vasopressin gibi hormonların, empati ve koruma davranışlarının düzenlenmesinde rol oynadığı düşünülmektedir (Churchland, 2011).
2. Adalet/Aldatma: Karşılıklı işbirliği ilişkilerinde adil davranma ve hile yapanları cezalandırma eğilimidir. Araştırmalar, insanların ve hatta bazı primatların adil olmayan teklifleri reddetme ve hileye ceza uygulama konusunda güçlü eğilimlere sahip olduğunu göstermiştir (Brosnan ve de Waal, 2003). Bu eğilim, karşılıklı işbirliğini desteklemektedir.
3. Sadakat/İhanet: Grup kimliğine bağlılık ve gruba sadakat gösterme eğilimidir. Evrimsel açıdan, grup üyeliğinin hayatta kalma ve üreme başarısı için kritik öneme sahip olduğu düşünüldüğünde, grup sadakatinin adaptif değeri yüksektir. Sosyal kimlik teorisi ve minimal grup paradigması araştırmaları, insanların kolayca grup aidiyeti geliştirdiğini ve grup içi kayırmacılık gösterdiğini belgelemiştir (Tajfel ve Turner, 1979).
4. Otorite/Yıkım: Hiyerarşik sosyal yapıları tanıma ve meşru otoriteye saygı gösterme eğilimidir. Primat çalışmaları, birçok primat türünde sosyal hiyerarşilerin önemini göstermektedir. İnsanlarda, meşru otoriteye saygı, sosyal koordinasyonu kolaylaştırır ve grup içi çatışmaları azaltır (Boehm, 2012).
5. Kutsallık/Bozulma: Özellikle fiziksel ve manevi kirlilikten kaçınma ve bedenin ve ruhun saflığını koruma eğilimidir. Bu ahlâkî temel, hastalık ve parazitlerden korunmaya yönelik evrimsel adaptasyonlardan türemiş olabilir (Schaller ve Park, 2011). Tiksinti duygusu, bu bağlamda önemli bir düzenleyici mekanizma olarak işlev görür.
6. Özgürlük/Baskı: Kısıtlama ve baskıya karşı koyma ve özerkliği savunma eğilimidir. Bu, daha sonra Haidt'in teorisine eklenen bir ahlâkî temeldir ve

özellikle hiyerarşik toplumlarda baskıcı liderlere karşı koalisyonlar oluşturma eğilimiyle ilişkilendirilir (Haidt, 2012).

Yapılan kültürlerarası araştırmalar, bu temellere verilen ağırlıkların farklı olmasıyla beraber bu ahlâkî temellerin farklı kültürlerde ortak olarak bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, Batı liberal toplumlarında bakım/zarar ve adalet/aldatma temelleri daha ön plandayken, daha geleneksel toplumlarda kutsallık ve otorite gibi temellerin daha değer gördüğü şöylenebilir. (Haidt ve Graham, 2007).

2.2. Karşılıklı Özgecilik ve İşbirliği

Robert Trivers'ın geliştirdiği karşılıklı özgecilik teorisi, insanların neden akraba olmayan yabancılara yardım ettiğini açıklamada önemli bir kavramdır. Bu teoriye göre, bireyler gelecekte karşılık alma beklentisiyle fedakârlıkta bulunurlar. Karşılıklı özgecilik, insan gruplarının hayatta kalması için kritik öneme sahip olan işbirliğinin temelini oluşturur.

Trivers, karşılıklı özgeciliğin evrimleşebilmesi için belirli koşulların gerekli olduğunu belirtmiştir:

1. Tekrarlanan etkileşimler: Bireyler zaman içinde birbirleriyle tekrar tekrar etkileşime girmelidir.
2. Tanıma yeteneği: Bireyler, daha önce etkileşimde bulundukları bireyleri tanıyabilmelidir.
3. Hilenin tespiti: Bireyler, işbirliği yapmayan veya hile yapan bireyleri tespit edebilmelidir.
4. Hafıza: Bireyler geçmiş etkileşimleri hatırlayabilmelidir.

Evrimsel oyun teorisi modelleri, özellikle Robert Axelrod'un turnuva çalışmaları, "göze göz" (tit-for-tat) gibi basit stratejilerin, karşılıklı özgeciliği teşvik etmede etkili olduğunu göstermiştir. Bu strateji, ilk etkileşimde işbirliği yapmayı ve sonraki etkileşimlerde karşı tarafın bir önceki hamlesini taklit etmeyi içerir.

Evrimsel psikologlar Leda Cosmides ve John Tooby, insanların hile tespit modülleri'ne sahip olduğunu ve bu modüllerin sosyal değiş tokuş durumlarında hileleri tespit etmek için özelleşmiş olduğunu öne sürmüşlerdir. Wason seçim göreviyle yapılan deneyler, insanların soyut mantıksal problemlerde zorlanırken, sosyal kontrat formatındaki aynı problemleri çözmede çok daha başarılı olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, insan zihninin sosyal değiş tokuş bağlamında hileleri tespit etmek için özelleşmiş olduğu fikrini desteklemektedir.

İtibar sistemleri de işbirliğini desteklemede önemli bir rol oynar. İtibar, geçmiş davranışlara dayalı olarak bir bireyin güvenilirliği hakkında sosyal bir değerlendirmedir. İtibar, bireylerin doğrudan etkileşimde bulunmadıkları kişilerle bile dolaylı karşılıklılık

ilişkileri kurmasına olanak tanır. Alexander (1987), insanlarda "dolaylı karşılıklılık" kavramını geliştirmiş ve bunun geniş sosyal ağlarda işbirliğinin desteklenmesinde kritik öneme sahip olduğunu öne sürmüştür.

Nörobiyolojik araştırmalar, işbirliği ve karşılıklı özgecilik davranışlarının, dopamin, oksitosin ve serotonin gibi nörotransmitterler tarafından düzenlendiğini göstermiştir. Özellikle oksitosin, güven ve bonding davranışlarıyla ilişkilendirilmiştir (Zak, 2012). FMRI (fonksiyonel MRI) çalışmaları, işbirliği sırasında ödül merkezlerinin (ventral striatum gibi) aktive olduğunu göstermiştir, bu da işbirliğinin içsel olarak ödüllendirici olduğunu düşündürmektedir.

2.3. Akraba Seçilimi ve Grup Seçilimi

William Hamilton'ın (1964) "akraba seçilimi" teorisi, bireylerin neden genetik akrabalarına yardım etme eğiliminde olduğunu açıklar. Hamilton'ın "kapsayıcı uygunluk" (inclusive fitness) kavramı, bir bireyin genetik başarısının yalnızca kendi üremesiyle değil, aynı zamanda genetik akrabalarının üremesine yaptığı katkıyla da ölçülebileceğini öne sürer.

Hamilton'ın kuralına göre, bir özgeci davranışın evrimleşebilmesi için, davranışın alıcıya sağladığı fayda (b) ile alıcı ve verici arasındaki genetik akrabalık derecesi (r) çarpımının, vericiye olan maliyetinden (c) büyük olması gerekir: rb > c.

Akraba seçilimi, yalnızca insanlarda değil, birçok hayvan türünde de gözlemlenen özgeci davranışları açıklamada önemli bir teoridir. Örneğin, sosyal böceklerdeki (karıncalar, arılar..) kendini feda etme davranışları, akraba seçilimi teorisi çerçevesinde anlaşılabilir.

İnsanlarda, akraba tanıma ve akrabalara yönelik özgeci davranışlar, evrimsel psikoloji literatüründe kapsamlı bir şekilde belgelenmiştir. Örneğin, Daly ve Wilson'ın (1988) araştırmaları, üvey ebeveynlerin biyolojik ebeveynlere göre çocuklara daha az yatırım yaptığını ve aile içi şiddet vakalarının üvey ailelerde daha yaygın olduğunu göstermiştir.

Son yıllarda, grup seçilimi teorisi yeniden değerlendirilmiş ve evrimsel biyolog David Sloan Wilson ve filozof Elliott Sober'in (1994) öncülük ettiği "çok düzeyli seçilim teorisi" geliştirilmiştir. Bu teori, grup içi işbirliğinin ve grup dışı rekabet koşullarının, ahlâkî normların evrimleşmesinde önemli bir rol oynadığını öne sürer.

Grup seçilimi teorisi, özellikle kültürel grup seçilimi formunda, insanlarda grup normlarının ve grup sınırlarının evriminin anlaşılmasında önemli bir açıklama sunmaktadır. Richerson ve Boyd (2005), kültürel grup seçiliminin, gruplar arasındaki rekabet yoluyla işbirlikçi normların yayılmasını açıklayabileceğini öne sürmüşlerdir.

Edward O. Wilson ve David Sloan Wilson (2007), doğal seçilimin hem birey hem de grup düzeyinde işlediğini savunan "çok düzeyli seçilim teorisi"ni geliştirmişlerdir. Bu teoriye göre, grubun hayatta kalma ve üreme başarısı, grup üyelerinin işbirliği düzeyine bağlı olduğunda, grup lehine özveri gösteren davranışlar evrimleşebilir.

2.4. Ahlâkî Duyguların Nörobiyolojik Temelleri

Son yıllarda nörobilim alanındaki araştırmalar, ahlâkî duyguların ve kararların nörobiyolojik temellerine dair daha kapsamlı bir anlayış sunmaktadır. fMRI çalışmaları, ahlâkî kararlar sırasında aktivasyon gösteren beyin bölgelerini haritalandırmıştır.

Joshua Greene ve arkadaşlarının (2001) çalışmaları, ahlâkî ikilemlerin değerlendirilmesinde farklı beyin bölgelerinin rol oynadığını göstermiştir. "Troleybüs" gibi kişisel olmayan ahlâkî ikilemlerde dorsolateral prefrontal korteks (DLPFC) gibi bilişsel kontrol bölgeleri daha aktifken, "yaya köprüsü" gibi kişisel ahlâkî ikilemlerde ventromedial prefrontal korteks (VMPFC) ve amigdala gibi duygusal işleme bölgeleri daha aktiftir.

Patricia Churchland (2011), ahlâkın nörobiyolojik temellerini incelediği "Braintrust" adlı kitabında, ahlâkî davranışın memeli bakım davranışının bir uzantısı olduğunu öne sürmüştür. Churchland'a göre, oksitosin ve vasopressin gibi nöropeptidler, sosyal bağlanma, empati ve bakım davranışlarının düzenlenmesinde kritik bir rol oynar.

Antonio Damasio'nun (1994) "somatik işaretleyici hipotezi", ahlâkî kararlarımızın sadece rasyonel hesaplamalardan değil, aynı zamanda duygusal ve bedensel tepkilerden de etkilendiğini öne sürmektedir. Ventromedial prefrontal korteks hasarı olan hastaların, sosyal ve ahlâkî kararlarında önemli bozukluklar gösterdiği belgelenmiştir, bu da duyguların ahlâkî kararlardaki önemini vurgulamaktadır.

3. Ahlâkî Çeşitlilik ve Evrimsel Sabitlikler

3.1. Kültürlerarası Ahlâkî Farklılıklar

Antropolojik araştırmalar, dünya genelindeki kültürlerde ahlâkî değerlerin ve normların önemli ölçüde farklılık gösterdiğini belgelemiştir. Bazı toplumlarda bireysel özerklik yüceltilirken, diğerlerinde topluluk değerleriyle meşru otoriteye uyum ön planda tutulur.

Richard Shweder ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen "üç etik teorisi", farklı kültürlerdeki ahlâkî sistemlerin anlaşılmasında önemli bir açıklama sunmaktadır:

1- Özerklik Etiği: Bireyin hakları, özgürlükleri ve özerkliğini vurgular. Batı liberal toplumlarda daha belirgindir. Bireysel seçim, kişisel özgürlük ve zarar vermeme ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Bu etik, Kant'ın deontolojik etiğiyle ve liberal politik teorilerle paralellik gösterir.
2- Topluluk Etiği: Sosyal roller, karşılıklı yükümlülükler ve kitle bütünlüğünü vurgular. Çin, Hindistan ve diğer kolektivist toplumlarda daha ön plandadır. Bu etik, sadakat, görev, saygı ve uyum değerlerine dayanır. Konfüçyüsçü ahlâk anlayışı, bu etiğin klasik bir örneğidir.
3- Kutsallık Etiği: Fiziksel ve manevi saflık, kutsallık ve doğal düzenin korunmasını vurgular. Dini toplumlarda daha belirgindir. Temizlik, saflık, ölçülülük ve dinî tabuların korunması gibi değerlere dayanır. Hindu kast sistemi ve helal gıda kuralları, bu etiğin örnekleridir.

Joseph Henrich, Steven Heine ve Ara Norenzayan'ın (2010) çalışmaları, psikoloji araştırmalarının büyük çoğunluğunun "WEIRD" (Western, Educated, Industrialized, Rich, Democratic - Batılı, Eğitimli, Sanayileşmiş, Zengin, Demokratik) toplumlarda yapıldığını ve bu sonuçların genelleştirilebilirliğinin sınırlı olabileceğini vurgulamıştır. Bu araştırmacılar, ahlâkî yargılar dahil olmak üzere psikolojik süreçlerde önemli kültürel farklılıklar olduğunu göstermiştir.

Fons Trompenaars ve Charles Hampden Turner'ın (1997) kültürlerarası değerler araştırması, farklı kültürlerde ahlâkî karar verme süreçlerindeki farklılıkları göstermiştir. Örneğin, bazı kültürler evrenselci yaklaşımları (kurallara dayalı) benimserken, diğerleri tikelci yaklaşımları (ilişkilere dayalı) benimsemektedir.

3.2. Ahlâkî Görecelik ve Evrensellik

Evrimsel psikoloji, ahlâkî görecelik ile ahlâkî evrensellik tartışmalarında orta bir yol sunar. Evrimsel psikoloji açısına göre, ahlâkî yargılarımızın temelinde evrensel psikolojik mekanizmalar bulunurken, bu mekanizmaların kültürel bağlamda nasıl ifade edildiği değişkenlik gösterebilir (Boyd ve Richerson, 2005).

Marc Hauser (2006), "Moral Minds" adlı kitabında, insanların evrensel bir "ahlâkî gramer" ile doğduğunu ve bunun farklı kültürlerde farklı "ahlâkî diller" ürettiğini öne sürmüştür. Hauser, bu görüşünü Noam Chomsky'nin dil edinimi hakkındaki teorisine dayandırmıştır. Bu görüşe göre tıpkı dil yeteneğimizin evrensel dilbilimsel kurallara dayanması gibi, ahlâkî düşüncemiz de evrensel psikolojik mekanizmalara dayanır ancak kültürel bağlamda farklı şekillerde ifade edilir.

John Mikhail (2007), benzer şekilde, insanların evrensel bir "ahlâkî dilbilgisi" ile doğduğunu ve bu dilbilgisinin, farklı kültürlerde farklı şekillerde ifade edilse de, temel ahlâkî prensiplerin altında yatan ortak yapıları içerdiğini savunmaktadır. Onun görüşüne

göre, ahlâkî yargılar, eylemlerin nedensellik, niyet ve sonuçlar açısından değerlendirilmesine dayanan bir eylem teorisine dayanır.

Paul Bloom (2013), bebeklerde ahlâkî yargıların gelişimini incelediği çalışmalarında, çok küçük bebeklerin bile yardımcı ve zarar verici davranışları ayırt edebildiğini ve yardımcı davranışları sergileyen karakterleri tercih ettiğini göstermiştir. Bu bulgular, bazı temel ahlâkî sezgilerin doğuştan geldiği fikrini desteklemektedir.

Alan Fiske (1992), tüm kültürlerde sosyal ilişkilerin dört temel modele dayandığını öne sürmüştür: "Toplumsal Paylaşım" (yakın akrabalar arasındaki paylaşım), "Otorite Sıralaması" (hiyerarşik ilişkiler), "Eşitlik Eşleştirmesi" (karşılıklı ve eşit ilişkiler) ve "Piyasa Fiyatlandırması" (maliyet-fayda analizi). Fiske'ye göre, farklı kültürler bu dört temel sosyal ilişki modelini farklı şekillerde ve farklı bağlamlarda uygular, ancak tüm kültürler bu dört modeli kullanır.

3.3. Modern Dünyada Ahlâkî Sezgiler

Evrimsel psikologlar, modern toplumların karmaşıklığının, atalarımızın yaşadığı küçük avcı-toplayıcı gruplardan oldukça farklı olduğunu kabul etmektedir. Bu farklılık, evrimsel olarak gelişmiş ahlâkî sezgilerimizin modern bağlamlarda bazen uyumsuz sonuçlar doğurmasına neden olabilir (Pinker, 2011).

Steven Pinker (2011), "The Better Angels of Our Nature" adlı kitabında, modern toplumların, şiddet ve çatışmayı azaltmak için evrimsel olarak gelişmiş yıkıcı dürtülerimizi kontrol eden kurumlar ve normlar geliştirdiğini öne sürmüştür. Pinker'a göre, empati, öz-kontrol, ahlâkî duygular ve akıl gibi psikolojik mekanizmalar, modern toplumlarda şiddetin azalmasına katkıda bulunmuştur.

Peter Singer (1981), "The Expanding Circle" adlı kitabında, ahlâkî dairemizin tarih boyunca genişlediğini ve başlangıçta sadece akrabaları ve yakın grubu kapsayan ahlâkî endişelerin, zamanla tüm insanları ve hatta diğer türleri kapsayacak şekilde genişlediğini öne sürmüştür. Singer'a göre, akıl yürütme kapasitemiz, doğal empati sınırlarımızı aşmamıza ve ahlâkî dairemizi genişletmemize olanak tanır.

Joshua Greene (2013) "Moral Tribes" adlı kitabında, ahlâkî sorunları iki kategoriye ayırmıştır: "ben ile biz" sorunları (bireysel çıkarlar ile grup çıkarları arasındaki çatışmalar) ve "biz ile onlar" sorunları (farklı grupların ahlâkî değerleri arasındaki çatışmalar). Greene'e göre, evrimsel olarak gelişmiş ahlâkî sezgilerimiz "ben ile biz" sorunlarını çözmede etkili olabilirken, "biz ile onlar" sorunlarını çözmede yetersiz kalabilir ve bu sorunlar için daha bilinçli, faydacı bir ahlâkî yaklaşım gerekebilir.

Modern dünyada, ahlâkî sezgilerimizin bazen uyumsuz sonuçlar doğurmasına örnekler şunlardır:

1- Grup içi/Grup dışı ayrımı: Evrimsel olarak, yabancılara karşı şüphecilik ve kendi grubunu kayırma eğilimi, küçük gruplar halinde yaşayan atalarımız için adaptif bir özellikti. Ancak günümüzün küreselleşmiş ve çok kültürlü dünyasında, bu eğilim önyargı, ayrımcılık gibi çatışmalara yol açabilir.
2- Tehdit algısı: Atalarımızın yaşadığı ortamlarda, yılanlar ve örümcekler gibi belirli tehditler gerçekten tehlikeliydi ve bunlara karşı duyulan korku adaptifti. Günümüzde, uçak kazaları veya terörizm gibi istatistiksel olarak daha az olası tehditler hakkında orantısız korkular geliştirebilirken, iklim değişikliği gibi daha yavaş ve soyut ancak daha ciddi tehditler hakkında daha az endişe duyarız (Slovic, 1987). Bu "risk algısı uyumsuzluğu", modern sorunlarla başa çıkmada zorluklar yaratabilmektedir.
3- Gıda tercihleri: Atalarımız besine zor ulaştığı için kalorili gıdalara (şeker, yağ) karşı zaafları vardı ve bu gıdalar bulunduğu zaman güçlü bir tercihti. Ancak günümüzde şeker ve yağlı, yüksek kalorili gıdaların artmış olması obezite salgınına katkıda bulunabilmektedir.
4- Statü arayışı: Evrimsel olarak, statü arayışı, kaynaklar ve potansiyel eşlere erişim sağladığı için adaptifti. Günümüzde, bu dürtü, çevresel açıdan sürdürülemez tüketim kalıplarına ve ekonomik eşitsizliğe katkıda bulunabilir.

4. Evrimsel Psikoloji ve Ahlâk Felsefesi

4.1. Doğalcı Yanılgı ve Ahlâkî Çıkarımlar

David Hume ve G.E. Moore'un işaret ettiği "doğalcı yanılgı" (naturalistic fallacy) veya "olandan olması gerekene geçiş" (is-ought problem), "olan"dan "olması gereken"e geçiş yapmanın mantıksal bir hata olduğunu vurgular. Bu felsefi ilke, evrimsel psikolojinin ahlâkî implikasyonlarının değerlendirilmesinde önemli bir unsurdur.

Evrimsel psikologlar, ahlâkî duyguların ve sezgilerin evrimsel kökenlerini açıklamaya çalışırken, genellikle ahlâkî normatif çıkarımlar yapmaktan kaçınırlar. Ahlâkî duyguların ve davranışların evrimsel bir açıklamasını sunmak, bu duyguların ve davranışların ahlâkî olarak doğru olduğunu ima etmez. Örneğin, grup içi kayırmacılık evrimsel olarak anlaşılabilir olsa da, bu tür davranışların ahlâkî olarak savunulabilir olduğu anlamına gelmez (Kitcher, 2011).

Jesse Prinz (2007), ahlâkın duygusal temellerini kabul ederken, ahlâkî göreceliği savunmuş ve evrimsel açıklamaların, ahlâkî normların normatif statüsü hakkında bize çok az şey söylediğini öne sürmüştür. Prinz'e göre, ahlâkî duygular evrimsel kökenli olabilir, ancak bu duygular kültürel olarak şekillenir ve normlar kültürler arasında önemli ölçüde değişiklik gösterebilir.

Buna karşılık, Sam Harris (2010) gibi bazı düşünürler, bilimsel bulgulara dayalı bir ahlâk anlayışı geliştirilebileceğini savunurlar. Harris'e göre, ahlâk özünde bilinçli varlıkların refahıyla ilgilidir ve bilim, hangi eylemlerin ve politikaların refahı en üst düzeye

çıkardığını belirlemede yardımcı olabilir. Bu görüş, doğalcı yanılgının aşılabileceğini ve bilimsel bulgulardan ahlâkî normlar çıkarılabileceğini öne sürer.

4.2. Evrimsel Etik ve Normatif Teoriler

Evrimsel süreçlerin ahlâkî normların kaynağını açıklaması, farklı normatif etik teorilerin değerlendirilmesinde önemli sonuçlar doğurabilir. Üç ana normatif etik teorisi (faydacılık, deontoloji ve erdem etiği) evrimsel perspektiften incelenebilir.

Faydacılık (Utilitarianism): Joshua Greene'in (2013) çalışmaları, faydacı ahlâkî yargıların daha kontrollü, bilinçli bilişsel süreçlere dayandığını öne sürmektedir. Greene, evrimsel olarak gelişmiş ahlâkî sezgilerimizin, küçük gruplarda işbirliğini desteklemek için evrimleştiğini, ancak modern küresel sorunlarla başa çıkmada yetersiz kalabileceğini savunur. Bu nedenle, Greene faydacı etiğin, farklı grupların çıkarlarını uzlaştırmada daha etkili bir "meta-ahlâk" sağlayabileceğini öne sürer.

Peter Singer (1981), "genişleyen çember" kavramı ile, ahlâkî endişelerimizin evrimsel olarak ilk önce yakın akrabalarımızı kapsadığını, ancak akıl yürütme kapasitemiz sayesinde bu çemberin zamanla genişlediğini ve potansiyel olarak tüm bilinçli varlıkları kapsayabileceğini savunmuştur. Singer, evrimsel kökenlerimizin kısıtlamalarını aşarak daha evrensel bir ahlâk anlayışı geliştirebileceğimizi öne sürer.

Deontoloji: Kantçı deontolojik etik, evrenselleştirilebilir ahlâkî kurallar ve insan onuruna saygı üzerine kuruludur. Evrimsel psikologlar, reciprocity (karşılıklılık) ilkesinin, "altın kural" gibi deontolojik prensiplerin temelinde yatabileceğini öne sürmüşlerdir. Michael Tomasello'nun (2016) çalışmaları, insanların işbirliği için evrimleşmiş özel adaptasyonlara sahip olduğunu ve bu adaptasyonların normatif düşünce ve ahlâkî kuralların temelini oluşturabileceğini göstermiştir.

Erdem Etiği: Erdem etiği, karakter ve erdemlere odaklanır. Evrimsel perspektiften, erdemler, sosyal işbirliğini ve grup uyumunu teşvik eden karakter özellikleri olarak görülebilir. Christopher Boehm (2012), ahlâkî erdemlerin evrimini incelediği çalışmalarında, alçakgönüllülük, cömertlik ve dürüstlük gibi erdemlerin, avcı-toplayıcı topluluklarda "ters-hiyerarşi" yapılarını desteklemek için evrimleşmiş olabileceğini öne sürmüştür. Bu yapılarda, grup üyeleri, baskın bireylerin güç kullanımını sınırlamak için koalisyonlar oluşturur.

Anthropolog Sarah Blaffer Hrdy (2009), annelik ve bakım davranışlarının insan evriminde oynadığı kritik rolü vurgulayarak, empati ve şefkat gibi erdemlerin, çocuk bakımı ve işbirlikçi üreme bağlamında evrimleşmiş olabileceğini öne sürmüştür

4.3. Ahlâkî Doğalcılığın Sınırları ve İmkânları

Ahlâkî doğalcılık, ahlâkî gerçeklerin ve değerlerin doğal gerçekler ve özellikler açısından anlaşılabileceğini savunan felsefi bir görüştür. Evrimsel psikoloji, ahlâkın

doğallaştırılması çabalarına önemli katkılar sağlamıştır, ancak bu yaklaşımın sınırları da vardır.

Phillip Kitcher (2011), "The Ethical Project" adlı kitabında, ahlâkın bir "teknoloji" olarak görülebileceğini ve sosyal çatışmalarla başa çıkmak için evrimleştiğini öne sürmüştür. Kitcher'a göre, ahlâk, insanların karşılıklı olarak kabul edilebilir şekillerde bir arada yaşamasını sağlayan bir sosyal teknoloji olarak işlev görür. Bu görüş, ahlâkın hem evrimsel kökenlerini hem de kültürel evrimini vurgular.

Christine Korsgaard (2006) gibi bazı filozoflar, evrimsel açıklamaların ahlâkın normatif boyutunu tam olarak kavrayamayacağını savunurlar. Korsgaard'a göre, ahlâk sadece doğal bir olgu değil, aynı zamanda normatif bir girişimdir ve normatif bir duruş gerektirir. Bu görüşe göre, ahlâk, biyolojik kökenlerimizin ötesine geçen bir "ikinci doğa" olarak anlaşılmalıdır.

Daniel Dennett (1995), ahlâkın evrimsel bir perspektiften anlaşılabileceğini, ancak bu anlayışın ahlâkî gerçekliği zayıflatmadığını savunur. Dennett'e göre, ahlâkî duygularımızın ve sezgilerimizin evrimsel kökenlerini anlamak, bu duyguların ve sezgilerin geçerliliğini ortadan kaldırmaz, aksine onları daha iyi anlamamıza ve değerlendirmemize olanak tanır.

5. Modern Araştırma Bulguları ve Tartışmaları

5.1. Deneysel Ahlâk Psikolojisi

Son yıllarda, deneysel ahlâk psikolojisi alanında yapılan çalışmalar, ahlâkî yargıların ve kararların bilişsel ve duygusal mekanizmalarını aydınlatmaya devam etmektedir.

Fiery Cushman ve arkadaşları (2006), insanların ahlâkî yargılarının, eylemlerin sonuçları, eylemlerin kendisi (araçsal niteliği) ve eylemin ardındaki niyet olmak üzere üç farklı faktörden etkilendiğini göstermiştir. Bu çalışma, ahlâkî sezgilerimizin çok boyutlu ve bazen çelişkili olabileceğini göstermektedir.

Liane Young ve arkadaşlarının (2010) çalışmaları, başkalarının zihinsel durumlarını anlama yeteneğimizin (zihin teorisi), ahlâkî yargılarımızda önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Özellikle, temporoparietal bileşke (TPJ) adı verilen beyin bölgesinin, niyet temelli ahlâkî yargılarda kritik bir rol oynadığı bulunmuştur.

Yoel Inbar ve arkadaşları (2009), tiksinti duygusunun ahlâkî yargıları etkileyebileceğini ve tiksinti duyarlılığı yüksek olan bireylerin, özellikle saflık/kutsallık ile ilgili ahlâkî konularda daha muhafazakâr yargılarda bulunma eğiliminde olduğunu göstermiştir.

5.2. Kültürlerarası ve Gelişimsel Çalışmalar

Joseph Henrich ve arkadaşları (2010), farklı toplumlardan bireylerle yaptıkları ekonomik testler aracılığıyla, adalet ve işbirliği normlarının kültürler arasında önemli ölçüde

değişiklik gösterdiğini belgelemişlerdir. Örneğin, adil paylaşımın tanımı ve hile yapanlara uygulanan cezaların şiddeti kültürler arasında farklılık göstermektedir.

Paul Bloom ve arkadaşlarının bebek araştırmaları, 6 aylık bebeklerin bile yardımcı ve zarar verici davranışları ayırt edebildiğini ve yardımcı davranışları tercih ettiğini göstermiştir (Bloom, 2013). Bu bulgular, bazı temel ahlâkî sezgilerin doğuştan geldiği veya yaşamın çok erken dönemlerinde geliştiği fikrini desteklemektedir.

Kiley Hamlin ve arkadaşları (2011), bebeklerin "adil dağıtım" ilkesini tercih ettiğini ve kaynakları eşit olarak dağıtan karakterleri, kaynakları eşit olmayan şekilde dağıtan karakterlere göre daha çok tercih ettiğini göstermiştir.

Gelişimsel çalışmalar, çocukların ahlâkî gelişiminin, hem evrensel bilişsel olgunlaşma süreçlerini hem de kültüre özgü sosyalleşme süreçlerini içerdiğini göstermektedir. Elliot Turiel (1983), çocukların ahlâkî kurallar (zarar ve adalete ilişkin) ile sosyal-geleneksel kurallar (sosyal düzene ilişkin) arasında erken yaşlardan itibaren ayrım yapabildiklerini göstermiştir.

5.3. Evrimsel Psikonomik Bulgular

Evrimsel psikonomik (evrimsel davranışsal iktisat) araştırmalar, ekonomik kararlarımızın ve tercihlerimizin evrimsel kökenlerini incelemektedir.

Herbert Gintis (2000) gibi davranışsal iktisatçılar, ültimatom oyunu ve kamu malları oyunu gibi ekonomik oyunlarda gözlemlenen "güçlü karşılıklılık" (strong reciprocity) davranışlarının, grup seçilimi veya gen-kültür ortak evrim süreçleri yoluyla evrimleşmiş olabileceğini öne sürmüşlerdir. Güçlü karşılıklılık, bireylerin kişisel bir maliyet karşılığında işbirliği yapanları ödüllendirme ve işbirliği yapmayanları cezalandırma eğilimini ifade eder.

Ernst Fehr ve Simon Gächter'in (2002) "altruistik cezalandırma" üzerine çalışmaları, insanların, kendilerine doğrudan bir fayda sağlamasa bile, norm ihlalcilerini cezalandırmaya istekli olduklarını göstermiştir. Bu tür davranışlar, sosyal gruplar içinde işbirliğinin sürdürülmesinde önemli bir rol oynayabilir.

İktisatçı Robert Frank (1988), duyguların "rasyonel olmayan" görünen ancak stratejik olarak avantajlı olan davranışlara bağlılık sinyalleri olarak işlev görebileceğini öne sürmüştür. Örneğin, öfke duygusu, kısa vadede maliyetli olsa bile, uzun vadede daha adil muamele görmemizi sağlayabilir çünkü diğerlerine adil davranmadıklarında intikam alabileceğimize dair güvenilir bir sinyal sağlar.

6. Modernite, Teknoloji ve Ahlâkî Zorluklar

6.1. Modern Toplumda Evrimsel Uyumsuzluklar

Modern teknolojik toplum, atalarımızın yaşadığı ortamdan çok farklıdır ve evrimsel olarak gelişmiş psikolojik mekanizmalarımız, günümüz dünyasında uyumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu "evrimsel uyumsuzluklar" (evolutionary mismatches), modern ahlâkî sorunlarımızın birçoğunu anlamak için önemli bir çerçeve sunar.

Daniel Kahneman (2011), "Thinking, Fast and Slow" adlı kitabında, insanların düşünme süreçlerinin iki sistemden oluştuğunu öne sürmüştür: Hızlı, otomatik ve sezgisel olan "Sistem 1" ve yavaş, bilinçli ve analitik olan "Sistem 2". Evrimsel olarak gelişmiş sezgisel tepkilerimiz (Sistem 1), modern dünyanın karmaşık sorunlarıyla başa çıkmada yanlı veya yetersiz olabilir.

Robert Sapolsky (2017), "Behave" adlı kitabında, saldırganlık, grup içi/grup dışı ayrımı ve hiyerarşi gibi davranışların biyolojik temellerini incelemiş ve bu davranışların modern toplumlarda nasıl işlev gördüğünü analiz etmiştir. Sapolsky, biyolojik eğilimlerimizin kaderimiz olmadığını ve kültür ve eğitim yoluyla bu eğilimleri yönlendirebileceğimizi vurgular.

Modern dünyadaki evrimsel uyumsuzluklara örnekler şunlardır:

1- Yüz yüze olmayan etkileşimler: İnsanlar, yüz yüze etkileşimler için evrimleşmiştir, ancak günümüzde iletişimimizin büyük bir kısmı dijital ortamlarda gerçekleşmektedir. Bu durum, empati ve sosyal bağlantı kurma yeteneğimizi olumsuz yönde etkileyebilmektedir.
2- Uzak tehditler: İnsan psikolojisi, acil ve somut tehditlere tepki vermek için evrimleşmiştir. Vahşi hayvanlara karşı savunma buna verilebilecek bir örnektir. Bu nedenle, iklim değişikliği, üniversite sınavı gibi soyut ve uzun vadeli tehditler karşısında harekete geçmekte zorlanabiliriz (Weber, 2006).
3- Küresel karşılıklı bağımlılık: Evrimsel olarak küçük gruplar için adapte olmuş, "biz" ve "onlar" ayrımı yapan sosyal psikolojimiz, küresel karşılıklı bağımlılık çağında ulusötesi işbirliğini zorlaştırabilmektedir.

6.2. Gelecek Nesiller için Ahlâkî Düşünceler

Evrimsel psikoloji, ahlâkî düşüncelerimizin genellikle kısa vadeli ve gruba özel olduğunu öne sürer. Ancak, modern sorunlarımızın çoğu (iklim değişikliği, nükleer tehdit, yapay zeka riskleri gibi), uzun vadeli düşünce ve küresel işbirliği gerektirmektedir.

Derek Parfit (1984), "Reasons and Persons" adlı kitabında, gelecek nesillere karşı ahlâkî sorumluluklarımızın felsefi zorluklarını incelemiştir. Parfit, kimlik ve zaman içinde

sürekliliğin doğası hakkındaki argümanları, uzak gelecekteki insanlara karşı ahlâkî yükümlülüklerimizi düşünmenin yeni yollarını önermek için kullanmıştır.

Samuel Scheffler (2013), "Death and the Afterlife" adlı kitabında, "kolektif sonrasallık" (collective afterlife) kavramını geliştirmiş ve insanlığın geleceğinin devam etmesine verdiğimiz değerin, şimdiki kararlarımızı ve değerlerimizi nasıl şekillendirdiğini incelemiştir. Scheffler'e göre, insanlığın gelecekte var olacağı inancı, mevcut değerlerimizin ve projelerimizin anlamlılığı için önemlidir.

Longtermism (uzun vadeli düşünce) felsefesi, gelecek nesillerin refahını ahlâkî düşüncelerimizin merkezine yerleştirmeyi önerir. William MacAskill (2022), "What We Owe The Future" adlı kitabında, bu bakış açısını savunmuş ve uzun vadeli düşüncenin ahlâkî ufkumuzu genişletmenin ve daha fazla insanın refahını göz önünde bulundurmanın bir yolu olduğunu öne sürmüştür.

7. Sonuç ve Gelecek Araştırma Yönler

Evrimsel psikoloji, insan ahlâkının kökenlerini ve işleyişini anlamada önemli açıklamalar sunmuştur. Ahlâkî duygularımızın ve sezgilerimizin evrimsel kökenlerini anlamak, ahlâkî doğamız hakkında daha bütünsel bir veri elde etmemize ve ahlâkî düşüncemizin hem güçlü yönlerini hem de sınırlamalarını daha iyi kavramamıza olanak tanır.

Evrimsel psikoloji, ahlâkî görecelik ile ahlâkî evrensellik tartışmalarında orta bir yol sunarak, hem ortak evrimsel mirasımızın ürünü olan evrensel ahlâkî sezgilerin varlığını hem de bu sezgilerin kültürel bağlamlarda farklı şekillerde ifade edilebileceğini kabul eder.

Gelecekteki araştırmalarımda, ahlâkî yargıların nörobiyolojik temellerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemeye, kültürlerarası ahlâkî farklılıkların ve benzerliklerin daha kapsamlı bir haritasını çıkarmaya ve evrimsel olarak gelişmiş ahlâkî sezgilerimizin modern küresel sorunlarla başa çıkmada nasıl daha iyi yönlendirilebileceğini anlamaya odaklanabilirim.

Ayrıca, yapay zeka ve biyoteknoloji gibi yeni teknolojilerin ahlâkî etkilerini değerlendirirken, evrimsel perspektifler önemli görüler sağlayabilir. İnsanların teknolojik yeniliklere ve bunların getirdiği ahlâkî zorluklara nasıl tepki verdiklerini anlamak için, evrimsel olarak gelişmiş psikolojik mekanizmalarımızın işleyişini dikkate almak önemlidir.

Sonuç olarak, evrimsel psikoloji ahlâkın evrimi ve insan doğasındaki ahlâkî eğilimlerin kökenleri hakkında kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım yalnızca teorik bir ilgi alanı olmanın ötesinde, ahlâkî yargılarımızın biyolojik ve evrimsel temellerini kavrayarak daha adil, duyarlı ve sorumlu bir toplum inşa etme çabalarımıza da somut katkılar sağlayabilir. İnsan davranışlarının evrimsel arka planını anlamak, bireyler arası

ilişkilerden küresel etik sorunlara kadar geniş bir yelpazede rehberlik edebilecek güçlü bir değer sunar.

Kaynakça

Alexander, R. D. (1987). The biology of moral systems. Aldine De Gruyter.

Axelrod, R. (1984). The evolution of cooperation. Basic Books.

Bloom, P. (2013). Just babies: The origins of good and evil. Crown.

Boehm, C. (2012). Moral origins: The evolution of virtue, altruism, and shame. Basic Books.

Boyd, R., & Richerson, P. J. (2005). The origin and evolution of cultures. Oxford University Press.

Brosnan, S. F., & de Waal, F. B. (2003). Monkeys reject unequal pay. Nature, 425(6955), 297-299.

Churchland, P. S. (2011). Braintrust: What neuroscience tells us about morality. Princeton University Press.

Cosmides, L., & Tooby, J. (1992). Cognitive adaptations for social exchange. In J. H. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby (Eds.), The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture (pp. 163-228). Oxford University Press.

Cushman, F., Young, L., & Hauser, M. (2006). The role of conscious reasoning and intuition in moral judgment: Testing three principles of harm. Psychological Science, 17(12), 1082-1089.

Daly, M., & Wilson, M. (1988). Homicide. Aldine de Gruyter.

Damasio, A. R. (1994). Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain. G.P. Putnam.

Dennett, D. C. (1995). Darwin's dangerous idea: Evolution and the meanings of life. Simon & Schuster.

Fehr, E., & Gächter, S. (2002). Altruistic punishment in humans. Nature, 415(6868), 137-140.

Fiske, A. P. (1992). The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of social relations. Psychological Review, 99(4), 689-723.

Frank, R. H. (1988). Passions within reason: The strategic role of the emotions. W. W. Norton & Company.

Gintis, H. (2000). Strong reciprocity and human sociality. Journal of Theoretical Biology, 206(2), 169-179.

Greene, J. (2013). Moral tribes: Emotion, reason, and the gap between us and them. Penguin Press.

Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M., & Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. Science, 293(5537), 2105-2108.

Haidt, J. (2012). The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion. Pantheon Books.

Haidt, J., & Graham, J. (2007). When morality opposes justice: Conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize. Social Justice Research, 20(1), 98-116.

Hamilton, W. D. (1964). The genetical evolution of social behaviour I and II. Journal of Theoretical Biology, 7(1), 1-52.

Hamlin, J. K., Wynn, K., & Bloom, P. (2011). How infants and toddlers react to antisocial others. Proceedings of the National Academy of Sciences, 108(50), 19931-19936.

Harris, S. (2010). The moral landscape: How science can determine human values. Free Press.

Hauser, M. D. (2006). Moral minds: How nature designed our universal sense of right and wrong. Ecco.

Henrich, J., Heine, S. J., & Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? Behavioral and Brain Sciences, 33(2-3), 61-83.

Hrdy, S. B. (2009). Mothers and others: The evolutionary origins of mutual understanding. Harvard University Press.

Inbar, Y., Pizarro, D. A., & Bloom, P. (2009). Conservatives are more easily disgusted than liberals. Cognition & Emotion, 23(4), 714-725.

Kahneman, D. (2011). Thinking, fast and slow. Farrar, Straus and Giroux.

Kitcher, P. (2011). The ethical project. Harvard University Press.

Korsgaard, C. M. (2006). Morality and the distinctiveness of human action. In S. Macedo & J. Ober (Eds.), Primates and philosophers: How morality evolved (pp. 98-119). Princeton University Press.

MacAskill, W. (2022). What we owe the future. Basic Books.

Mikhail, J. (2007). Universal moral grammar: Theory, evidence and the future. Trends in Cognitive Sciences, 11(4), 143-152.

Parfit, D. (1984). Reasons and persons. Oxford University Press.

Pinker, S. (2011). The better angels of our nature: Why violence has declined. Viking.

Prinz, J. J. (2007). The emotional construction of morals. Oxford University Press.

Richerson, P. J., & Boyd, R. (2005). Not by genes alone: How culture transformed human evolution. University of Chicago Press.

Sapolsky, R. M. (2017). Behave: The biology of humans at our best and worst. Penguin Press.

Schaller, M., & Park, J. H. (2011). The behavioral immune system (and why it matters). Current Directions in Psychological Science, 20(2), 99-103.

Scheffler, S. (2013). Death and the afterlife. Oxford University Press.

Shweder, R. A., Much, N. C., Mahapatra, M., & Park, L. (1997). The "big three" of morality (autonomy, community, divinity) and the "big three" explanations of suffering. In A. M. Brandt & P. Rozin (Eds.), Morality and health (pp. 119-169). Routledge.

Singer, P. (1981). The expanding circle: Ethics, evolution, and moral progress. Princeton University Press.

Slovic, P. (1987). Perception of risk. Science, 236(4799), 280-285.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), The social psychology of intergroup relations (pp. 33-47). Brooks/Cole.

Tomasello, M. (2016). A natural history of human morality. Harvard University Press.

Trivers, R. L. (1971). The evolution of reciprocal altruism. The Quarterly Review of Biology, 46(1), 35-57.

Trompenaars, F., & Hampden-Turner, C. (1997). Riding the waves of culture: Understanding diversity in global business. Nicholas Brealey Publishing.

Turiel, E. (1983). The development of social knowledge: Morality and convention. Cambridge University Press.

Weber, E. U. (2006). Experience-based and description-based perceptions of long-term risk: Why global warming does not scare us (yet). Climatic Change, 77(1-2), 103-120.